

SINTAGMINIS FONOLOGINIŲ POŽYMIŲ NUSTATYMO KRITERIJUS

Fonemų sistemos struktūrą lemia fonologiniai požymiai. Jų visuma užtikrina kiekvienos fonemos individualumą, o kiekvienas atskiras požymis rodo konkrečios fonemos artimesnę ar tolimesnę ryšį su kitomis fonemomis, taigi yra fonemų klasifikavimo pagrindas. Fonologiniai požymiai gerai ryškėja, gretinant minimaliąsias poras, nes jie skiria tokių porų atitinkamas fonemas. Dėl skiriamosios funkcijos šiuos požymius įprasta vadinti *diferenciniais* (ar *distinktyviniais*), paprastai sinonimiškai vartojant terminus „diferencinis“, „fonologinis“, „relevantinis“ požymis. Iš tikrųjų diferenciniai požymiai tėra tik viena iš dviejų fonologinių požymių atmainų: jie nustatomi iš *paradigminių* ryšių, bet yra ir požymių, išplaukiančių iš *sintagminių* santykių. Pavyzdžiui, lietuvių /j/ laikytinas minkštuoju priebalsiu, kadangi jis, kaip ir kiti minkštieji priebalsiai, sąlygoja prieš jį einančių priebalsių minkštumą ir po jo einančių žemutinio pakilimo balsių priešakinę eilę. Tokie požymiai remiasi ne skirtumais, o bendrybėmis, todėl gali būti vadinami *integraliniais* (fonologinėje literatūroje integralinio požymio traktuotės labai įvairuoja). Galbūt tiksliau būtų kalbėti ne apie diferencinius ir integralinius požymius, o apie du atitinkamus fonologinio požymio aspektus: vienos fonemos rodo kokį nors savo požymį abiem aspektais (rusų /b/ skardumas), kitos – tik kuriuo nors vienu iš jų (rusų /v/ skardumas matyti tik paradigmiskai, rusų /x/ duslumas – tik sintagmiškai), bet kartais tie aspektai gali ir prieštaurauti vienas kitam (rusų /v/ yra trunkusis paradigmiskai, bet sklandusis sintagmiškai).

Sintagminis kriterijus leidžia pagrįsti kai kurių probleminių požymių fonologiskumą. Latgaliečių kalboje skiriami minkštieji ir kietieji priebalsiai, tačiau skardžiųjų minkštųjų priebalsių fonologinis savarankiškumas yra problemiškas: jie nevartojami distinktyvinėje pozicijoje – žodžio gale suduslėja (*tu līdz* /-c'/ : *jis līdz* /-c/). Todėl šie priebalsiai A. Braidako nelaikomi savarankiškais fonemomis. Visgi, atsižvelgiant į priebalsių junginius, skardžiuosius minkštuosius priebalsius savarankiškais fonemomis tenka pripažinti, nes jie sąlygoja prieš juos einančių priebalsių minkštumą (*izdeve* /-z'd'-/, *kuņdze* /-n'z'-/). Lietuvių kalbos /t'/ ir /d'/ dėl tų pačių priežasčių laikomi savarankiškais minkštosiomis fonemomis (plg. *tolti* /-l't'-/, *uždėti* /-ž'd'-/), nors paradigmiskai jų minkštumas įrodomas tik pasitelkus skolinius (*tulis* : *tiulis*). Minkštosiomis fonemomis, nors jų palatalizacija ir menka, laikytini ir liežuvio užpakaliniai *k*, *g* pozicijoje tarp minkštųjų priebalsių (*vilk-ti* /-l'k'-/, *virkdėti* /-r'g'-/).

baltistica@gmail.com

P r o f e s o r i a u s
**ALEKSO
GIRDENIO**

(1936–2011)

**ATMINIMO
KONFERENCIJA**

Vilniaus universitetas
2012 m. spalio 18–20 d.

P R A N E Š I M Ū
T E Z Ė S

VILNIAUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA

VILNIUS / 2012

Parengė Birutė Jasiūnaitė ir Vytautas Rinkevičius.

Konferenciją organizuoja VU Baltistikos katedra.

Konferencijos organizavimą ir šio tezių rinkinio leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIT-5-24).

ISBN 978-609-459-114-3

© Vilniaus universitetas, 2012